

О.П. РИХЛО
Чернівецький університет

ОСВОЄННЯ ПОЕМИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО "THE RAVEN" В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Постать Едгара Аллана По (1809-1849) упродовж багатьох років привертає до себе увагу українських перекладачів. Зокрема, це стосується поеми "The Raven", яка, як встановлено нами, існує в чотирьох перекладах українською мовою, що само по собі - явище надзвичайно рідкісне - Павла Грабовського, Григорія Кочура, Святослава Гординського й Анатолія Онишка.

Першим перекладачем "Крука" був Павло Грабовський. Його інтерпретація вийшла друком 1897 року в одинадцятому номері львівського журналу "Зоря" [2, с.656]. У статті "Про переклади і переспіви П.Грабовського" Олександр Білецький зазначає, що у віршовій спадщині П.Грабовського перекладам належить досить значне місце. О.І.Кисельов включив у підготовлений ним том понад 270 поезій у перекладах Грабовського. Надзвичайно цікавим нам видається заключне речення цієї статті: "Видаючи зараз свої переклади, Грабовський, певно, не включив би до їх числа ... Едгара По..." [1, с.585]. Важко однозначно встановити, чим умотивована така позиція О.Білецького. Однією з причин можна було б назвати негативне ставлення радянської літературознавчої науки до письменників-романтиків, особливо іноземних (стаття включена в збірку 1965 р.) як до художників, мовляв, реакційних. Інша ж причина, напевно, полягає у художньо-естетичній вартості самих перекладів.

Поема "Крук" була високо оцінена самим перекладачем, котрий писав, що "Крук"... вважається одним з найхудожніших творів Едгара По; як звичайно в писаннях Едгарових, правдива дійсність в сій поемі так переплутана з хворобливими марами, що трудно навіть визначити, де кінчиться одно, а починається друге" [2, с.657]. Переклад П.Грабовського пізніше увійшов до збірки "Доля", що побачила світ у Львові 1897 року. Збереглась передмова автора до цієї збірки. Ось що говорить Грабовський: "Деякі твори привабили мене або формою художньою, або згодою думок з моїми власними; в інших я сам вишукував придатного виразу для своїх гадок та почувань... У деяких поетів я брав тільки мотив, переймався настроєм, а переспівував цілком по своєму. Нехай читачі вибачають, коли часом моя українська бандура грала на далекій чужині не по рідному, брєніла непевним

відгуком півночі" [2, с.459]. Написано це було в Якутську того ж таки 1897 року. Грабовський і сам зізнається у примітці до збірки "Доля", що "хоча ми зробили два переклади цієї поеми, двома різними мірама, та все ж не змогли, на превеликий жаль, задержати міри, якою написаний першотвір, бо кожний рядок, як побачить читач, треба закінчити словами "нічого" або "ніколи", повторювати однакові звороти; взагалі ця річ дуже трудна для перекладання, принаймні - нам вона такою здається" [2, с.657]. Можливо, саме цим визначається така негативна оцінка О.Білецького.

Перше, що помічає читач, порівнюючи інтепретацію з першотвором, - невідповідність побудови строфи в українській версії авторській. Шестирядкову хорейчну строфу оригіналу перекладач трансформує в 11-рядкову, тобто фактично розбиває кожен рядок першотвору, за винятком останнього, на два у місці цезури. Цією будовою зумовлена і відмінність у римуванні. В той час як у По внутрішня рима присутня лише в окремих рядках, Грабовський заримовує всі рядки, і до того ж не враховує, що в оригіналі два рядки залишаються холостими. Ще одна суттєва відмінність полягає в тому, що в американського романтика монорима чоловіча, а в українській інтерпретації, як результат незбереження усічення кінцевої стопи кожної строфи, рими в основному жіночі. Тому, звичайно, втрачається відчуття завершеності. Ці вищезгадані особливості можна побачити на прикладі, скажімо, 1-ї строфи:

Once upon a midnight dreary, while I pondered weak and weary,
 Over many quaint and curious volume of forgotten lore -
 While I nodded, nearly napping, suddenly there came a tapping.
 As of some one gently rapping, rapping at my chamber door.
 "'T is some visiter," I muttered, "tapping at my chamber door -
 Only this and nothing more."

[13; с.1403]

Вкінєць замучений журбою,
 Раз північною добою
 Я схилився, задрімав
 Над одним старинним твором,
 Над забутим мислі взором,
 Що велику славу мав.
 Коли чую: стук роздався,
 Стук роздався з двору мого...
 Подорожний заблукався
 Та прибивсь до двору мого,
 Подорожний - більш нічого.

ОСВОЄННЯ ПОЕМИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО "THE RAVEN" В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Подібну побудову строфи мали, до речі, і перші російські переклади Е.По [див.7]. Відомо, що значну частину своїх перекладів Грабовський зробив через посередництво російської мови. Отож можна допустити, що строфічна структура його перекладу була підказана йому російськими версіями, скажімо, хоча б перекладом Д.Мережковського, що був надрукований п'ятьма роками раніше (1892) і який Грабовський гіпотетично міг знати.

На жаль, Грабовський знехтував також і більшою частиною епіфор, адже вони введені автором поеми в кожную строфу і несуть важливе емоційне навантаження. В перекладі ж нараховується лише п'ять (із 18-ти) випадків епіфори. Таке недотримання авторського стилю, звичайно, негативно впливає на читацьке сприйняття, бо порушує його цілісність.

Грабовський практично не робить спроб якимось чином відтворити фонетичні особливості поеми По. Це, передусім, численні алітерації та звукові повтори. Наведемо декілька з них для прикладу: "weak and weary", "nodded nearly napping", "rare and radiant", "filled me with fantastic terrors never felt before", "doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream before" і т.д. Вдалим з цієї точки зору можна назвати такий рядок 4-ї строфи перекладу: "тихий гук донісся 'глухо". Є ще декілька поодиноких випадків вдалого наслідування фонетичного стилю По, але вони радше випадкові, аніж системні. Та й сам рефрен "Nevermore" звучить у Грабовського з фонетичної точки зору далеко не адекватно - "Ніколи". Українська інтерпретація рясніє також невідповідностями на лексичному рівні. В перекладі зустрічаються архаїзми: старинний, нігде, дивниця, страдник, безщасний, прорічник та ін.; слов'янізми: мисль, мир (у значенні "світ"), враг, туча, ум, лжа та ін.; і навіть варваризми: масакровий. Хоча велика частина цих слів і належала на час виконання перекладу до нормативної або, принаймні, вживаної лексики, однак в оригіналі лексичний склад "Крука" По не такий строкатий.

Однією з характерних рис даного перекладу є його декоративність. В багатьох випадках Грабовський вводить власні епітети, метафори, додає від себе окремі образи. А відчуття страху та надприродності, котрими насичена поема, перекладач часто замінює тугою, що, зрештою, призводить до відчутного спотворення змісту та образності.

Та все ж найнедосконалішою можна назвати останню строфу перекладу, де образ Крука повинен набути додаткового, прихованого алегоричного змісту. Український перекладач навіть не вважає за потрібне бодай згадати тут зловісного птаха. А це веде читача у хибному напрямку, ускладнює розуміння поеми і порушує ефект

цілісності, на якому саме й наголошував Едгар По у своїй статті "Філософія творчості".

Однак не забуваймо, що Грабовський створював свій переклад на чужині, в сибірському засланні, і, ймовірно, користувався не оригіналом, а наявними вже в той час російськими перекладами. Слід також зауважити, що засади та норми перекладу в тодішній українській літературі ще не були достатньо розробленими й усталеними. Тому, мабуть, інтерпретація цього перекладача балансує на межі перекладу і переспіву. І все-таки вона важлива з точки зору становлення то розвитку перекладацької традиції в українській літературі.

На початку 60-х років у мюнхенському журналі "Сучасність", який виходив українською мовою, з'явився ще один переклад поеми "Крук", що належав перу відомого поета української діаспори Святослава Гординського [10, с.37-40]. "Серед найкращих інтерпретаторів зарубіжної поезії - від Панька Куліша до Миколи Лукаша - стоїть Святослав Гординський з антологією "Поети Заходу" (1961) і перекладом творів Франсуа Війона (1973), що на свій час був найповнішим перекладом цього поета в усіх слов'янських літературах" - так пише про С.Гординського у передмові до його книги "І переливи барв, і динамічність ліній" Володимир Лучук [5, с.22-23].

Святослав Ярославович Гординський - український поет, перекладач, художник і мистецтвознавець - народився 1906 року у місті Коломиї. Серед його перекладів та переспівів зустрічаємо також "Слово про Ігорів похід" (1936), вірші Горация, Овідія, В.Гюго, Ш.Бодлера, А.Аполлінера, Е.Верхарна, Дж.Байрона, Е.По, Й.-В.Гьоте, Ф.Шіллера, Р.М.Рільке, Ю.Словацького та ін.

З 1944 С.Гординський жив у Мюнхені, а з 1949 - у США. Його "Крук" був уже написаний за кордоном. На відміну від попередньої інтерпретації - перекладу Грабовського - Гординський набагато строгіше дотримується авторської структури поеми. Він зберігає і кількість строф та рядків, і розмір, і ритм. Основною відмінністю в побудові двох перекладів є графічне вирішення. Структура, обрана Гординським, така сама, як і у По - 5 рядків восьмистопного хорею і шостий рядок чотиристопний. До честі цього перекладача варто сказати, що у його версії відсутні порушення ритму, але зустрічаються випадки, коли потрібний ритм зберігається за рахунок неправильного наголосу. Це такі порушення як "подушка", "дива", "опівнічний". Втім, не забуваймо, що Святослав Гординський народився в Коломиї, де жив досить тривалий час та ще й вчився у Львові, тому вищезгадані слова самі з таким наголосом швидше за все були для нього буденним явищем. Не дивно, що в перекладі зустрічається багато діалектизмів:

ОСВОЄННЯ ПОЕМИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО "THE RAVEN" В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

заки, гостина, кракати, лампа, пустар, шуркотіти. Не вільний переклад і від архаїзмів: толкувати, мислі, огняний і т.д. Гординський так само, як і попередній перекладач, не зміг утриматись від вживання варваризму на означення кольору - "гебановий".

Гординський залишає критикам набагато менше роботи, аніж Грабовський. Цей переклад, на відміну від попереднього, не рясніє суперечностями, неточностями та невідповідностями, але й він не ідеальний. Типовим семантико-стилістичним недоліком Гординського є зміщення акцентів на "біду", "лихо" в тих місцях, де воно абсолютно зайве. В останній строфі, наприклад, Крук сидить, "мов чекаючи біди", хоча По не вказує ні на яку "біду". Атмосфера у нього нагнітається іншими засобами, які, до речі, теж присутні у Гординського. Це не поодинокі випадки; такі відхилення починають складати певну систему і порушувати стиль. Ось і в 11-й строфі перекладач нав'язує читачам "біду":

"Doubtless, said I, "what it utters is its only stock and store..."

"Певно, я сказав, "слова ці не з добра, але з біди..."

Часом такі заміщення завадять перекладачеві відтворювати важливі деталі змісту. Скажімо, в цьому випадку Гординський не вказує на те, що герой здогадується: це, мабуть, єдине слово, яке може вимовити Крук.

Але в цілому версія українського митця звучить цілком переконливо, тим більше, що С.Гординський, поет української діаспори, також створював свій переклад поза межами України, хоча він, на відміну від Грабовського, користувався оригіналом, оскільки володів англійською мовою. Тому дана інтерпретація набагато досконаліша. В ній автор витримав і загальну структуру, і систему римування, і ритмічну схему, відчувається майстерність і професійність перекладача. Основна суть, образи і змістовні деталі передані з великою точністю. Даний переклад добре відображає настрої та інтонації, втілені в оригіналі.

Лише 1949 року Григорій Кочур наважився дати нову перекладацьку версію тієї ж таки поеми "Крук", але через несприятливі обставини цей переклад пролежав багато років "у шухляді" і вперше був опублікований, наскільки нам вдалося встановити, лише в збірці вибраних перекладів Г.Кочура "Відлуння", яка з'явилася в 1965 році [3, с.36-39]. "Самим своїм існуванням, конгеніальними перекладами з двадцяти п'яти давніх і сучасних мов, здійсненими з оригіналів (аналогів в історії нашої літератури, за винятком Лукаша, можна шукати хіба за доби Агатангела Кримського); енциклопедичними знаннями в царині літературознавства й мистецтвознавства; блискучими критичними розвідками й

дослідженнями; приголомшливими за силою віршами з "Інтинського зошита", Григорій Порфирівич [Кочур] був і лишається для чималої когорти виплеканих під крилом Системи "письменників" та "літературознавців" безжальним нагадуванням про те, що їхня власна діяльність не має жодного дотикання ані до красеного письменства, ані до науки про нього" [12, с.2]. Так оцінює літературну діяльність Григорія Кочура Максим Стріха, і небезпідставно. Фігура Кочура чи не найяскравіша на небосхилі української перекладної поезії.

Однак і у такого титана-перекладача не всі твори - шедеври Є і менш вдалі. До таких, напевно, можна віднести і "Крука". Кочур пише в своєму листі: "Вірш цей я переклав не з любові, а з розрахунку. Він мені видається все ж таки надміру математичним, розміреним та розміченим, похмура атмосфера - вміло зорганізованою. Звичайно, поезія - словесна штука і має бути штучною, але тут цього занадто.. Переклав з міркувань престижу - чому б українській літературі, поруч із застарілим перекладом Грабовського, не мати перекладу сучаснішого! Я тоді не знав про переклад Св.Гординського (та його, здається, тоді й не існувало - було ж це в 1949 році). Загалом, я невдоволений" [8, с.14].

І справді, з технічної точки зору переклад поеми практично бездоганий. Г.Кочур ні на крок не відступає від авторської структури: збережена кількість строф, розмір, усічення, система римування (включаючи внутрішні рими), усі епіфори. Він "може відшукати майже неможливий еквівалент зловісному крикові Крука "Nevermore" - "Не вернуть" [8, с.14]. Зазначимо, що наснажений важливим семантичним, символічним та звуковим смислом рефрен "Nevermore" ставав проблемою практично для всіх перекладачів, і від того, як вона вирішувалась, залежав нерідко успіх перекладу в цілому [див. 11, с.171-177]. Однак, незважаючи на ці знахідки, перекладу Кочура бракує чогось невловимого, і хоча твердження Марини Новикової видається нам певною мірою перебільшенням, в ньому все-таки є велика доля істини: "Крук" показує, що може й чого не може професійно бездоганий перекладач, маючи справу з автором, якому він не вірить. Може виплести такий самий витончений візерунок рим, заколисати вірш такими ж повторами й паралелізмами... Не може - найголовнішого: повірити самому й переконати читача в серйозності того, що відбувається. Така симуляція трагізму в першотворі викликає в Кочура не менш тонку симуляцію співпереживання, а відтак і симуляцію стилю... Коли перекладач не вірить авторові, він підміняє одухотворений авторський стиль - стилем механічним" [8, с.14-15]. Та навіть якщо даний переклад не є вершиною майстерності Кочура, він не позбавлений дуже цікавих знахідок і вирішень проблемних місць.

ОСВОЄННЯ ПОЕМИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО "THE RAVEN" В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Як не дивно, але інтерпретація Кочура, яка заслуговує на особливу увагу як взірць технічної бездоганності корифея українського перекладознавства, також виникла не в Україні. Перекладач створив свою версію поеми Е.По в сталінських таборах, і саме тому вона побачила світ як третій за числом переклад, хоча й написана за дванадцять років до оприлюднення перекладу С.Гординського.

Названі вище переклади поеми "Крук" можна вважати етапними в освоєнні поетичної творчості американського романтика. А в 1972 році в журналі "Жовтень" було опубліковано новий - цього разу четвертий - переклад поеми "The Raven" під назвою "Ворон" Анатолія Онишка [9, с.19-20]. Вступне слово до нього написав Кочур: "Наскільки мені відомо, це четверта спроба відтворити українською мовою цю річ. Мені, що й сам робив колись таку спробу, більш ніж будь-кому, відомо, які труднощі виникають у перекладача цієї поезії. Тим приємніше, що Онишкові пощастило дати цікаву інтерпретацію, не позбавлену яскравості, поетичності й винахідливості" [4, с.17].

Але найголовніше - Онишкові вдалося зробити те, що не вдавалося ні Грабовському, ні Гординському, ні навіть Кочуру. Він зумів повною мірою (іноді навіть надмірно) передати фоніку першотвору. У прагненні якнайкраще відтворити фонетичні особливості поеми "The Raven" перекладач перевершує місцями самого Едгара По. Це дуже суттєвий крок вперед у порівнянні з попередніми перекладачами і велике досягнення Онишка та його "Ворона", який дуже багато виграв, навіть якщо на інших рівнях він не настільки близький до першотвору. І все ж надмірне фонетичне наслідування першотвору наклало відбиток на переклад. Намагаючись дотримуватись обраної позиції, Онишко змушений був підбирати відповідним чином оформлені (з точки зору фоніки) слова, які не завжди точно передають зміст оригіналу, з'являється щось на зразок звукової декоративності. Вона не викликає реакції в окремо взятому випадку, але, оскільки зустрічається майже в усіх строфах вірша, то часом виникає відчуття надмірного зловживання звукописом. Тому, як підкреслює Г.Кочур, "вряди-годи варто було б ледве помітними стилістичними повторами перебороти солодкість, що часом у перекладі більша, ніж на це уповноважує оригінал. Але ці вади, властиві початковій стадії праці, - то явище тимчасове" [4, с.17].

Проте навіть безвідносно до того, наскільки вдалими - чи невдалими - є вже існуючі українські переклади геніальної поеми, "ця обставина не може (і не повинна) ні сьогодні, ні в майбутньому визначати собою доцільності нових перекладацьких спроб, які неодмінно з'являтимуться в українській літературі з приходом туди

нових поколінь перекладачів, як, зрештою, і оригінальних поетів, котрі обирають собі поему По об'єктом для наслідувань чи навіть для пародій (наприклад, один з представників авангардової групи "БУ-БА-БУ" Олександр Ірванець). Хотілося б завершити цю невеличку розвідку віршем Євгена Маланюка з циклу "Нью-Йоркські стенограми" (зб. "Проща", 1954), який так само є переконливим свідченням того, що поема По давно стала в українській літературі не тільки об'єктом перекладацького інтересу, але й рецептивним чинником літературного процесу:

... Коли спадає смерк,
 Запалюють вогні, -
 В старих провулках Брукліна брудного
 З-за рогу
 Раптом:
 - Постать у крилатці,
 Крават, як ворон, вп'явсь в охрипле горло,
 Налляті алкоголем тьмаві очі,
 Скуйовджене волосся ---
 То - безумний
 Едгар
 Вихаркує мені зітлілим перегаром
 Одне - єдине слово:
 "Nevermore" [8, с.487].

ОСВОЄННЯ ПОЕМИ ЕДГАРА АЛЛАНА ПО "THE RAVEN" В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1. Білецький О.І. Про переклади і переспіви П.Грабовського // Зібрання праць у п'яти томах. - К.: Наукова думка, 1965. - Т. II. - С.579-585.
2. Грабовський П. Зібрання творів у трьох томах. - К.: Вид-во АН УРСР, 1959. - Т. I, 687 с.
3. Кочур Г. Відлуння. Вибрані переклади. - К.: Дніпро, 1969.
4. Кочур Г. Дебют перекладача // Жовтень, 1972. - № 3. - С.17.
5. Лучук В. Святослав Гординський повертається додому // Святослав Гординський. І переливи барв, і динамічність ліній... - Львів: Каменяр, 1990. - С.17-23.
6. Маланюк Є. Поезії. - Львів: УП ім.Івана Федорова; "Фенікс-ЛТД", 1992. - 686 с.
7. Нестерова Е.К. Русские переводы стихотворения Э.А.По "Ворон" // тетради переводчика / Под редакцией Л.С.Бархударова. - М.: Междунар. отношения, 1976. - С.22-37.
8. Новикова М. Перекладацький світ Григорія Кочура // Григорій Кочур. Друге відлуння: Переклади. - К.: Дніпро, 1991. - С.5-22.
9. По Е.А. Ворон / Пер. з англ. А.Онишка // Жовтень, 19727 - № 3. - С.19-20.
10. По Е.А. Крук / Пер. з англ. С.Гординського // Сучасність (Мюнхен). - 1961. - № 8. - С.37-40.
11. Рихло О.П. Варіативність перекладів рефрену "Nevermore" з поеми Е.А.По "The Raven" // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія: Збірник наук. праць. - Чернівці: ЧДУ, 1997. - С.171-177.
12. Стріха М. Майстер: Григорію Кочуру - 85 // Літературна Україна, № 46 (4559). - 18.11.93. - С.2.
13. Poe Edgar Allan / The Raven // The Heath Anthology of American Literature. - Lexington, Massachusetts Toronto: D.C. Heath and Company, 1990. - P.1403-1406.

Стаття надійшла до редколегії 3.07.97

SUMMARY

The article presents comparative analysis of the poem "The Raven" by E.A.Poe and its four translations into Ukrainian made by P.Grabovsky, G.Kochur, S.Gordynsky and A.Onyshko. We traced the history of reception of the famous composition in Ukraine. The emphasis is laid upon lexico-stylistic features of the original and the interpretations. Every translation is revealed through the peculiarities of its phonetic, lexical, syntactic and structural characteristics, as well as stylistic individuality in general.

с О.П.Рихлю, 1997